

Əsgər Əliyev
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, i.ü.f.d., dosent
Sevda Məmmədova
Bakı Biznes Universiteti, i.ü.f.d., dosent

AZƏRBAYCANDA NEFT SƏNAYESİ SAHƏSİNİN İNKİŞAFININ AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Məqalədə Azərbaycanla neftqaz sənayesinin inkişafında müasir meyillər əsaslandırılır. Bununla əlaqədar, neft sənayesinin inkişafı istiqamətində dəyişikliklər göstərilmiş, eləcə də, 20 sentyabr 1994-cü il tarixdə bağlanmış “Əsrin müqaviləsi” müstəvisində neftqaz sənayesində və bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatında, yeni mərhələnin açılması məsələləri təhlil edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycanda neft qədimdən hasil edilə də, yalnız XIX əsrin ortalarında sənaye xarakteri almışdır. Ölkəmizdə neftqazçıxarma sənayesi özünün inkişaf tarixi dövründə müxtəlif inkişaf mərhələlərindən keçərək, neft hasilatının inkişaf dinamikasında bir çox texniki-iqtisadi və təşkilati amilləri özündə əks etdirmişdir. Bununla əlaqədar olaraq müasir şəraitdə neftqaz çıxarma sənayesinin əsaslı şəkildə təhlil edilib müxtəlif xarakterli ehtiyat imkanlarının aşkar olunması və onların səfərbərliyə alınması çox mühüm və aktual məsələlərdən biri kimi diqqəti cəlb edir.

Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanın güclü dövlət kimi formalaşması və inkişafında neftqaz çıxarma sənaye sahəsi çox mühüm rol oynamışdır. Neftqaz çıxarma sənaye sahəsinin müasir tələblər səviyyəsində inkişafı Azərbaycan əhalisinin sosial-iqtisadi rifahının yaxşılaşdırılmasına və ölkədə müdafiə qüdrətinin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir və gələcəkdə də xidmət edəcəkdir.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, bazar münasibətləri şəraitində neftqazçıxarma sənayesinin daha da inkişaf etdirilməsi nəticəsində Azərbaycanın dünya iqtisadi sistemində integrasiyasının güclənməsi və onun siyasi mövqeyinin möhkəmlənməsi ilə yanaşı beynəlxalq imici də yüksəlməyə başlamışdır.

Son illərin təcrübəsi göstərir ki, dərin mənəvi, mədəni, elmi-iqtisadi potensiala və əlverişli coğrafi-siyasi mövqeyə malik olan Azərbaycan zəngin təbii yerüstü və yeraltı sərvətləri ilə zəngin olan bir ölkədir. Bu maddi nemətlər içərisində neft əsas yerlərdən birini tutur. Təcrübə göstərir ki, Azərbaycan neft sənayesi özünün 150 illik tarixi ərzində əsaslı inkişaf yolu keçmişdir. Lakin Azərbaycan dövləti yalnız XX əsrin 90-cı illərində müstəqillik əldə etdikdən sonra bu maddi sərvətlərdən lazımi səviyyədə bəhrələnmək imkanı əldə etmişdir. Bu baxımdan bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkəmizin iqtisadi və sosial həyatında yanacaq-enerji kompleksinin müasir tələblər səviyyəsində inkişaf etdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Yanacaq-enerji kompleksinə daxil olan neft və qaz hasilatı, neftin nəqli və emalı, elektrik və istilik enerjisi istehsalı və qaz təchizatının yüksəldilməsi dövlətin diqqət mərkəzində duran məsələlərdən biri olmalıdır.

Ölkəmizdə neft və qaz ehtiyatlarının mövcud olması ilə əlaqədar son illərdə neftqaz sənayesinin inkişafı istiqamətində irəli sürülən məsələlər bu sahədə müqavilələrinin bağlanmasından əldə edilən gəlirlərin düzgün istifadə yollarının müəyyənəşdirilməsi Azərbaycanın xarici siyasəti ilə əlaqədar olan məsələlərin həllində ətraflı şəkildə öz əksini tapmışdır[10].

Azərbaycanın yeni neft strategiyası, onun müstəqil bir ölkə kimi öz təbii sərvətlərinə sahib çıxması, milli mənafeləri, iqtisadi və strateji maraqlarını müdafiə etmək əzminə olduğunu təsdiqləyərək ölkəmizin suverenliyinin mühüm təminatçısına çevrilmişdir.

Yeni neft strategiyasının bazasını 1994-cü ildə ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən imzalanan “Əsrin müqaviləsi” təşkil etmişdir.

1994-cü ildə sentyabrın 20-də Azərbaycan hökuməti ilə xarici neft şirkətləri arasında imzalanan “Əsrin müqaviləsi” respublikamızın neftqazçıxarma sənayesinin və ümumiyyətlə ölkə iqtisadiyyatının inkişafında yeni tarixi bir mərhələnin əsasını qoymuşdur. Xəzərin Azərbaycan sektorunda yerləşən “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” yataqlarının birgə işlədilməsi nəzərdə tutulan bu sazişin yalnız Azərbaycan üçün deyil, həm də Qərbin bir sıra aparıcı dövlətləri, həmçinin də Cənubi Qafqaz və Orta Asiya regionu üçün də strateji əhəmiyyəti olmuşdur[11].

Azərbaycanın “Əsrin müqaviləsi”ndən başlanan yolu haqqında ulu öndərimiz Heydər Əliyev demişdir: “1994-cü ildən Azərbaycan dövləti özünün yeni neft strategiyasını həyata keçirir və bu strategiyanın da əsas mənası, əsas prinsipləri Azərbaycanın zəngin təbii sərvətlərindən, o cümlədən neft və qaz sərvətlərindən Azərbaycan xalqının rifahı naminə daha da səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir” [12].

“Əsrin müqaviləsi”ndə dünyanın 8 ölkəsinin (Azərbaycan, ABŞ, Böyük Britaniya, Rusiya, Türkiyə, Norveç, Yaponiya və Səudiyyə Ərəbistanı) 13 ən məşhur şirkəti (“Amoco”, BP, “Mak Dermott”, “Yunokal”, ARDNŞ, “LUKOyl”, “Statoyl”, “Ekson”, “Türkiyə Petrolları”, “Penzoyl”, “İtoçu”, “Remko”, “Delta”) iştirak etmişdir.

Ötən dövrdə ulu önderimiz Heydər Əliyevin iştirakı ilə Bakıda, həmçinin dünyanın ən böyük ölkələrinin paytaxtları olan Vaşinqton, Moskva, London və Parisin möhtəşəm saraylarında xarici ölkələrin neft şirkətləri ilə 21 neft sazişi imzalanmışdır. İndiki dövrdə həmin sazişlərin həyata keçirilməsində 14 ölkənin 30 neft şirkəti yüksək səviyyədə iştirak edir.

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, “Əsrin müqaviləsi” Azərbaycanda neft sənayesinin dirçəldilməsinin əsasını qoymuşdur.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının neftqazçıxarma sənayesinin inkişaf xüsusiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- ölkənin neft sənayesinə xarici investisiyaların sürətlə cəlb edilməsi;
- 2000-ci illərdən başlayaraq Azərbaycanda neft hasilatının həcmində sürətlə artması;
- Azərbaycan neftinin dünya neft bazarına çıxarılması və Azərbaycan neftinin xüsusi marka adı altında satılması;
- Azərbaycanda yeni beynəlxalq neftqaz nəqli kəmərlərinin inşası;
- Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində Azərbaycanın əhəmiyyətli rola malik olması;
- neft hasilatında dənizdə çıxarılan neftin payının həlledici mövqeyə çıxması
- ölkənin neft sənayesində ən müasir texnologiyalarının tətbiqi;
- ökəyə böyük “neft pullarının” daxil olması;
- Dövlət Neft Fondunun yaradılması;
- Azərbaycanın hasilat sənayesində şəffaflıq sahəsində beynəlxalq təşəbbüsə qoşulması;
- neftqaz gəlirlərindən səmərəli istifadə strategiyasının qəbul edilməsi;
- yeni qaz yataqlarının kəşf edilməsi və s.

Neftqaz sazişlərində Azərbaycanın neftqaz sənayesinə təxminən 60 milyard ABŞ dolları həcmində sərmayə qoyulması nəzərdə tutulmuşdur. Bu məbləğdən demək olar ki, artıq bir neçə milyard artıq ölkəmizin neftqazçıxarma sənayesinin inkişafına investisiya şəklində qoyulmuşdur.

Azərbaycanda neftqazçıxarma sənayesinin inkişafı istiqamətində bağlanmış “Əsrin müqaviləsi” qlobal layihə olmaqla ölkəmizin suveren dövlət kimi öz təbii sərvətlərinə sahib çıxması nəticəsində onun milli mənafeələrini, iqtisadi və strateji maraqlarını müdafiə etmək əzmini bütün dünyaya göstərmişdir. Müasir şəraitdə neftqaz çıxarma sənayesində işlənən yataqlarda karbohidrogen ehtiyatlarının miqdarına və həm də bu sənaye sahəsinə qoyulan sərmayələrin həcminə görə bu müqavilə dünyada ən iri həcmlidir. Ümumiyyətlə, “Azəri-Çıraq-Günəşli” layihəsi çərçivəsində qazanılan nailiyyətlər və xarici tərəfdaşlarla yaradılan qarşılıqlı faydalı istehsalat münasibətlərinin lazımı iqtisadi səmərə verməsi ilə əlaqədar olaraq 2017-ci ildə həmin layihənin 2050-ci ilə qədər uzadılması məqsəduyğun hesab edilmişdir. Elə buna görə də ölkəmiz üçün daha əlverişli şərtlərlə yeni müqavilə imzalanmışdır.

Son illərdə Azərbaycanda dövlət müstəqilliyi möhkəmlənmiş, ictimai-siyasi sabitliyə nail olunmuş, cəmiyyətdə demokratiya və iqtisadi inkişafda bazar iqtisadiyyatı münasibətləri bərqərar olunmuş, dünya iqtisadiyyatı sistemində integrasiya üçün əlverişli şərait yaradılmış və bu işlərin yerinə yetirilməsi işinə başlanmışdır.

Materialların təhlili göstərir ki, 1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması ilə Azərbaycanın neftqaz sənayesi sahəsində görünməmiş dərəcədə inkişafa nail olunmuşdur. Belə ki, son illər ərzində neftqaz sənayesinin inkişafına külli miqdarda vəsait qoyulmuşdur. Həmin illərdə yeni qazma qurğuları, platformalar tikilməyə başlanmış, yeni iş yerləri istifadəyə verilmiş, 10 ədəd yedək gəmisi təmir olunaraq işə salınmışdır. Bununla yanaşı boru düzən və kran gəmiləri təmir olunaraq modernləşdirilmişdir. Bütün bunların nəticəsində neftqaz sənayesinin istehsalat və texnoloji strukturu yenilənmiş, yeni kadr potensialının formalaşması nəticəsində müvafiq sektorda tətbiq edilən müasir texnologiyaların istismarı asanlaşdırılmışdır. Bu işə öz növbəsində rekord miqdarda neft hasilatına gətirib çıxarmışdır.

Azərbaycanın statistik göstəricilərinin təhlili göstərir ki, son dövrlərdə ölkədə neft hasilatı əsaslı şəkildə yüksəlmişdir. Belə ki, 2010-cu ildə 50838,2 min ton, 2014-cü ildə 42075,7 min ton, 2015-ci ildə 41628,3 min ton, 2016-cı ildə 41050,4 min ton və 2017-ci ildə isə 38688,4 min ton neft hasil olunmuşdur.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, son dövrlərdə qaz hasilatı da əsaslı şəkildə artmışdır. Əgər 2010-cu ildə 16672,7 milyon kub metr, 2014-cü ildə 18826,5 milyon kub metr, 2015-ci ildə 19236,1 milyon kub metr, 2016-cı ildə 18717,6 milyon kub metr və 2017-ci ildə isə 18186,0 milyon kub metr qaz hasil olunmuşdur.

Neft strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri Azərbaycan neftinin dünya bazarına nəql olunmasından ibarətdir. Bu məqsədlə strateji əhəmiyyətli Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri layihəsinin gerçəklənməsi üçün son dövrlərdə gərgin işlər həyata keçirilmiş və aparılan danışıqlar çox yüksək səviyyədə uğurla nəticələnmişdir.

Məlumatların təhlili göstərir ki, hal-hazırkı dövrə qədər Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin nəql etdiyi neft 4000-ə yaxın tankerlər vasitəsilə dünya bazarlarına göndərilmişdir. Bütün bunlar onu göstərir ki, enerji ixracının göndərilməsində Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəməri zəngin enerji ehtiyatlarının dünya bazarına çıxarılmasında mühüm rol oynayır.

Göründüyü kimi Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəməri Bakı-Tbilisi-Ərzurum, TAP və TANAP layihələrinin yaradılmasında əsas mövqeyə malik olmuşdur.

Hal-hazırkı dövrdə Azərbaycanın dünya siyasətindəki çəkisi neft diplomatiyasının düzgün aparılmasından xeyli dərəcədə asılıdır.

Göründüyü kimi 1994-cü ildən başlayaraq Azərbaycanın neftqaz sənayesi beynəlxalq sistemə qoşulmuş və ölkənin bu sənaye sahəsinə xarici investisiya axını başlamış, yeni neft yataqları istismara verilmiş və neft hasilatında əsaslı dönüş yaranmışdır. Xəzər dənizində tarixdə ilk dəfə olaraq beynəlxalq əməkdaşlıq prosesi başlanıb həyata keçirilməkdədir. Azərbaycanda istehsal olunan zəngin neft resursları indiki dövrdə dünya bazarlarına çıxarılır. Bütün bunlar onu göstərir ki, “Əsrin kontraktı” bağlandıqdan sonra Azərbaycanın ümumi iqtisadi və siyasi inkişafı yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Yeni neft strategiyasının 24 illik fəaliyyətinin nəticəsində ölkəmizə külli miqdarda gəlir gətirilmişdir. Bu illər ərzində Azərbaycanın öz imkanlarını ardıcıl şəkildə genişləndirməsi nəticəsində xeyli işlər görülmüşdür. Belə ki, ilk dəfə olaraq Xəzər dənizini Qara dənizlə və Aralıq dənizi ilə birləşdirən neft kəmərləri çəkilib istifadəyə verilmişdir.

Ölkədə istehsal olunan xam neftin ixrac boru kəməri vasitəsilə Qərb bazarlarına ixrac olunması son dövrlərdə böyük iqtisadi dividendlərə gətirib çıxarmışdır. Neft gəlirlərinin iqtisadiyyatın digər vacib sahələrinə, o cümlədən qeyri-neft sektoruna, istehsal sahibkarlığının inkişafına yönəldilməsi, yeni müəssisələrin açılması yolu ilə işsizlik probleminin aradan qaldırılması məsələlərinin həllində çox diqqəti çəkən məsələlərdən olmuşdur.

1996-cı ildə “Şahdəniz” qaz kontraktı üzrə sazişin bağlanması çox böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biridir və hal-hazırkı dövrdə “Cənub” qaz dəhlizinin əsas resurs mənbəyi “Şahdəniz” qaz yatağından ibarətdir. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə “Şahdəniz” qaz yatağında qaz ehtiyatlarının həcmi 2 trilyon 200 milyard kubmetrdən çoxdur.

2006-cı ilədək Rusiyadan qaz idxal edən Azərbaycan son illərdə məhz “Şahdəniz” yatağından hasil olunan təbii qaz hesabına nəinki öz tələbatını ödəmək, hətta mavi yanacağını Avropa bazarlarına çıxarmaq imkanını qazanmışdır.

Azərbaycan Respublikası prezidentinin 24 noyabr 2003-cü il tarixdə imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında” fərmanda neft gəlirlərindən düzgün istifadəni nəzərdə tutan uzunmüddətli strategiyanın hazırlanması mühüm vəzifələrdən biri kimi müəyyənləşdirilmişdir. Bu strategiyada neftdən qazanılan vəsaitlərin qeyri-neft sektorunda, regionların, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafında, infrastrukturun genişləndirilməsində və yeniləşməsində, yoxsulluğun azaldılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsində, “insan kapitalı”nın formalaşmasında, ölkənin müdafiə qabiliyyətinin gücləndirilməsində və digər mühüm istiqamətlərdə istifadə olunması nəzərdə tutulmuşdur.

1999-cu ildən Xəzər dənizini Qara dənizlə birləşdirən Bakı-Supsa neft kəmərinin tikilib istifadəyə verilməsi neftin ixrac marşrutu kimi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Bununla yanaşı Xəzər dənizini Aralıq dənizi ilə birləşdirən Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin 2003-cü ildən çəkilib istismara verilməsi Azərbaycan və eyni zamanda Xəzər sahilinin şərq hissəsində yerləşən ölkələr üçün bir ixrac boru kəməri kimi müstəsna əhəmiyyəti vardır. Tarixi hadisə kimi 2007-ci ildə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin tikilib istifadəyə verilməsindən sonra Azərbaycan dünya miqyasında qaz ölkəsi kimi tanınmışdır. “Cənub” qaz dəhlizinin birinci hissəsinin 2007-ci ildə istifadəyə verilməsindən sonra ölkəmizdə böyük layihə üzərində lazımi işlər aparılır. 2012-ci ildə Azərbaycan ilə Türkiyə arasında danışıqlar nəticəsində Transanadolu kəmərinin tikintisi ilə əlaqədar razılıq əldə olunması da mühüm bir hadisədir. Bu günkü gündə “TANAP” layihəsinin dəqiqləşdirilməsindən sonra “Cənub” qaz dəhlizinin gələcək perspektivləri nəzərə çarpır. Burada bir məsələyə də xüsusi diqqət yetirmək lazımdır ki, 2013-cü ildə “TAP” layihəsi Trans-Adriatik kəmərinin əsas ixrac marşrutu kimi nəzərdə tutulması ölkəmizə əlavə dividendlərin gətirilməsinə səbəb olacaqdır[2].

Materialların təhlili göstərir ki, 2018-ci ilin iyun ayına qədər TANAP (trans anadolu) kəməri ilə Türkiyəyə 400 milyon kubmetr qaz daşınmışdır. İlin sonuna qədər bu həcm 1 milyard kubmetrə çatacaqdır. 2019-cu ildə TANAP-la Türkiyəyə 2 milyard kubmetr, 2020-ci ildə 4 milyard kubmetr və 2021-ci ildə isə 6 milyard kubmetr qaz Türkiyəyə daşınacaqdır.

Ümumiyyətlə TAP və TANAP layihələri “Cənub” qaz dəhlizinin tərkib hissəsidir. Bu layihələrə əsaslanaraq boru kəməri Türkiyədən keçərək Yunanıstan ərazisində 543 kilometrədən sonra Makedoniya və Albaniyaya çatdırılacaqdır.

Bu layihələrin həyata keçirilməsinə 45 milyard ABŞ dolları məbləğində sərmayə qoyulması planlaşdırılmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, indiki dövrdə “Cənub” qaz dəhlizi marşrutu istiqamətində böyük investisiya layihələri həyata keçirilmişdir. Bu ölkələrin bəzilərində Azərbaycan ən iri sərmayəçilərdən biridir. Ölkə miqyasında qazanılmış nailiyyətlər onu göstərir ki, son dövrlərdə gedən inkişafın davamlı olması nəticəsində XXI əsrin layihələri də vaxtında və yüksək keyfiyyətlə yerinə yetiriləcəkdir. Azərbaycan qazı 2018-ci ildə Türkiyəyə çatdırılmışdır, 2019-cu ildə isə Avropaya çatdırılacaqdır[3].

Nazirlər Kabinetinin 2018-ci ilin birinci yarısının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında Prezident İlham Əliyev layihənin uğurla irəlilədiyini vurğulayaraq demişdir: “Cənub” qaz dəhlizinin reallaşmasında da çox böyük addımlar atılıb. May ayında “Cənub” qaz dəhlizinin rəsmi açılışı olmuşdur və bu tarixi hadisədir. İyun ayında isə TANAP-ın rəsmi açılışı oldu. Beləliklə, “Cənub” qaz dəhlizinin dörd layihəsindən üçü artıq reallaşıb- “Şahdəniz-2”, Cənubi Qafqaz boru kəməri və TANAP layihəsi. Dördüncü layihə -TAP qrafik üzrə icra edilir” [4].

Qeyd olunduğu kimi “Cənub” qaz dəhlizinin sonuncu segmenti - Trans Adriatik Qaz Boru Kəməri (TAP) son dövrlərdə lazımı inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. Bu boru kəmərinin uzunluğu təxminən 878 km olan boru xəttidir. Onun 550 km-i Yunanıstan, 210 km-i Albaniyanın ərazisindən, 105 km-i Adriatik dənizinin altından keçərək və kiçik bir hissəsi isə İtaliya torpaqlarında quru sahəyə çıxacaqdır.

Məlum olduğu kimi TAP-ın təməli 2016-cı il may ayının 17-də Yunanıstanın Saloniki şəhərində qoyulmuşdur. Ümumiyyətlə, dizayn və mühəndislik işləri də daxil olmaqla bu layihənin ümumi dəyərinin 4,5 milyard avro təşkil edəcəyi nəzərdə tutulur. TAP layihəsində SOCAR (20%), BP (20%), “Snam S.p.A (20%), Fluxys (19%), Enaqaş (16%) və Axro (5%) şirkətləri iştirak edirlər.

Aparılan təhlil materialları göstərir ki, son 10 il müddətində Azərbaycan iqtisadiyyatı dünya miqyasında ən sürətlə inkişaf edən dövlətlərdən biri olmuşdur. “Cənub” qaz dəhlizi layihəsinin həyata keçirilməsi ölkəmiz üçün yeni imkanların açılmasını bir daha sübuta yetirir. 2005-ci ilə müqayisədə 2018-ci ilin əvvəlində ölkəmizdə ümumi daxili məhsulun həcmi 5,6 dəfədən çox, ölkənin büdcə xərcləri isə 20 dəfə artmışdır. Hal-hazırkı dövrdə Azərbaycanın xarici dövlət borcu ümumi daxili məhsulun yalnız 8%-ni təşkil edir. Ölkədə işsizliyin səviyyəsi 5%, yoxsulluq səviyyəsi isə 5,2% təşkil edir[5].

Bütün bunlar onu göstərir ki, indiki şəraitdə Azərbaycan dünyanın ən sürətlə inkişaf edən ölkələrindən birinə çevrilmişdir. 2017-ci ildə dövlət büdcəsinin 2003-cü ildəki 1,2 milyard dollardan 25 milyard manata, respublikamızın valyuta ehtiyatlarının Dövlət Neft Fondunda toplanan vəsaitlərin 54 milyard dollara çatdırılması ölkədə qoyulmuş yeni neft strategiyasının nəticəsində olmuşdur[6].

Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Son illərdə həyata keçirilən neft strategiyası bu yolun düzgün olduğunu bir daha sübut etdi. Amma bu heç də o demək deyil ki, biz gələcəyimizi də neftlə bağlamaq istəyirik. Neft faktoru bizim üçün vasitədir. Müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi, iqtisadiyyatımızın gücləndirilməsi istiqamətində bir vasitədir. Yeni biz bu vasitədən istifadə edirik.

Göründüyü kimi 2006-cı ildə istifadəyə verilmiş Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin fəaliyyəti nəticəsində ölkəmizə valyuta daxil olmaları xeyli yüksəlmişdir. İqtisadi artımın neft amili ilə bağlılığı əvvəlki illərdə çox yüksək səviyyədə olmuşdur. Neft gəlirlərindən səmərəli şəkildə istifadə olunması iqtisadiyyatın real sektoruna və eyni zamanda infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsində çox mühüm rol oynamışdır. Burada bir məsələyə də diqqət yetirmək lazımdır ki, son dövrlərdə ölkə iqtisadiyyatına külli miqdarda investisiya qoyulmuşdur.

2004-2017-ci illər ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına 200 milyard dollar investisiya cəlb olunmuşdur və bu sərmayə Azərbaycan iqtisadiyyatına böyük təkan vermişdir.

Burada bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, adambaşına düşən bərbəş xarici sərmayələrin qoyuluşuna görə Azərbaycan MDB dövlətləri arasında ön sıralardadır.

Neftdən gələn gəlirlər hesabına regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi və qeyri-neft sektorunun ümumi daxili məhsulda xüsusi çəkisinin artırılması istiqamətində düşünülmüş strategiya həyata keçirən Azərbaycan hökuməti bu sahədə mühüm göstəricilərə nail olmuşdur. Heç də təsadüfi deyildir ki, sosial-iqtisadi inkişafda keyfiyyətə yeni mərhələ kimi dəyərləndirilən son 15 il həm də sahibkarlar ordusunun milli iqtisadiyyatın aparıcı təbəqəsi kimi önə çıxması ilə səciyyəvidir. 2004-cü ildən başlayaraq hal-hazırkı dövrdə də həyata keçirilən regional proqramlarında biznes mühitinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı kompleks tədbirlərin əksini tapması da təsadüfi olmayıb, bölgələrin tərəqqisi prosesində özəl sektorun imkanlarını səfərbər etmək, sosial xarakterli məsələlərin həllində sahibkarların fəal iştirakına nail olmaq

istəyindən irəli gəlmiş regional inkişaf proqramları respublikamızın bölgələrində yerli sahibkarlığın, yeni istehsal və emal müəssisələrinin açılmasına, işsizlik və yoxsulluq probleminin əsaslı dərəcədə həllinə ciddi tökan vermişdir.

Ötən illərdə kiçik və orta sahibkarlığın güzəştli kreditlərlə maliyyələşdirilməsi, sahibkarların fəaliyyətinə yersiz müdaxilələrin qarşısının alınması, özəl sektorda inkişafa mane olan problemlərin həlli məqsədilə yeni mexanizmlər tətbiq edilmişdir.

Ümumiyyətlə, son illər ölkədə regionların sosial-iqtisadi inkişafına xidmət edən dövlət proqramlarında və digər rəsmi sənədlərdə sahibkarlığın inkişafı məsələsi daim diqqət mərkəzində duran bir problem kimi nəzərdə tutulur.

2004-2008, 2009-2013-cü və 2014-2018-ci illəri əhatə edən Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı “Dövlət Proqram”larının icra olunduğu 15 il ərzində regionlarda qeydiyyatda alınan sahibkarlıq subyektlərinin sayı 7,2 dəfə və vergi daxil olmaları 12,7 dəfədən çox artmışdır. Azərbaycanın şəhər və regionları üzrə vergi gəlirlərinin artımı 2017-ci ildən Sumqayıt, Şirvan və Mingəcevir şəhərləri ilə yanaşı, eləcə də Abşeron və İmişli rayonlarına öz xərclərini tamamilə yerli gəlirlər hesabına təmin etməyə imkan yaratmışdır[7,8,9].

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, xarici neft şirkətləri ilə Azərbaycanın imzaladığı “Əsrin müqaviləsi”nin ən müsbət cəhəti ondan ibarətdir ki, bu saziş XXI-əsrin əvvəllərindən başlayaraq respublikamızın gələcək dinamik inkişaf yolunu müəyyən etmişdir.

Neftqaz çıxarma sənayesinin gələcək inkişafı ilə əlaqədar bağlanmış müqavilələr müstəqilliyimizin, suverenliyimizin, dövlətçiliyimizin, milli təhlükəsizliyimizin daha da möhkəmlənməsinə, ölkə iqtisadiyyatının dünya təsərrüfatına inteqrasiyanın dərinləşməsinə, investisiya axınının sürətlənməsinə və bütün bunlarla əlaqədar olaraq Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə qüdrətinin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına təsir etmişdir.

Bütün bu deyilənlərdən məlum olur ki, hal-hazırkı şəraitdə Azərbaycan neftinin satışından əldə edilən gəlirlər səmərəli şəkildə istifadə edilir. Neft strategiyasının əsas məqsədlərindən biri kimi onu qeyd etmək olar ki, əldə edilmiş vəsaitin Azərbaycan xalqının rifahı naminə düzgün və səmərəli istifadə olunmasının təşkil edilməsindən ibarətdir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində neft gəlirlərindən yalnız neft sənayesinin gələcək inkişafı üçün deyil, ümumilikdə bütün ölkə iqtisadiyyatının perspektiv inkişafı nöqteyi-nəzərindən lazımi şərait yaradılmalıdır. Ümumiyyətlə, ölkə iqtisadiyyatının bütün kəmiyyət və keyfiyyət parametrlərində dövlətin yeritdiyi siyasətdə və həmçinin ölkə əhalisinin rifah səviyyəsinin yüksəldilməsində bu gəlirlərin təsiri indiki şəraitdə əsaslı şəkildə hiss olunmaqdadır. Beləliklə, neftqazçıxarma sənaye sahəsinin sürətli inkişafı və bunun da əsasında inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulan yanacaq-energetika sənaye sahəsinin Azərbaycanın bugünkü həyatında oynadığı misilsiz rolunu çox yüksək qiymətləndirən dövlətimiz neftqaz sənayesi ilə bərabər qeyri-neft sektorunun da inkişafını genişləndirmək məsələsini daim diqqət mərkəzində saxlayır. Bu baxımdan ölkəmizin imkanları xeyli böyükdür. Bu isə öz növbəsində gələcəkdə ölkənin yüksək davamlı inkişafının əsasən regionların istehsal potensialından səmərəli istifadə istiqamətində davam etdirilməsinə şərait və imkan yaradacaqdır.

Açar sözlər: neft strategiyası, təbii sərvətlər, ixrac boru kəməri, neft kəməri, karbohidrogen ehtiyatları, investisiyalar

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. İlham Əliyev. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramlarının icrasına həsr olunmuş konfransının materialları. “Azərbaycan” qəzeti № 25, 6 fevral 2014-cü il.
2. Bakıda “Əsrin müqaviləsi”nin 20 illiyinə və “Cənub qaz dəhlizi”nin təməlinin qoyulmasına həsr olunmuş təntənəli mərasim. “Azərbaycan” qəzeti. № 206, 21 sentyabr 2014-cü il.
3. Bakıda “Cənub qaz dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin görüşü. “Azərbaycan” qəzeti. 12 fevral 2015-ci il (mənbə 14 fevral 2015-ci il №35)
4. Bakıda “Cənub qaz dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin ikinci toplantısı. “Azərbaycan” qəzeti. 29 fevral 2016-cı il (mənbə “Xalq” qəzeti № 47, 1 mart 2016-cı il).
5. Bakıda “Cənub qaz dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin dördüncü toplantısı. “Azərbaycan” qəzeti. 15,16,17,18 fevral 2018-ci il.
6. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. “Azərbaycanın statistik göstəriciləri”. Bakı - 2018. səh. 434-435.

7. “2004-2008-ci illər üzrə Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı” Dövlət Proqramı.
8. “2009-2013-cü illər üzrə Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı” Dövlət Proqramı.
9. “2014-2018-ci illər üzrə Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı” Dövlət Proqramı.
10. N.Əliyev. “Öklənin güclü iqtisadi potensialının əsasını neft amili təşkil edir”. “Azərbaycan” qəzeti. № 205. 20 sentyabr 2014-cü il.
11. Q.Kərimov. “Əsrin müqaviləsi” ilə başlayan dinamik inkişaf yolu. “Azərbaycan” qəzeti. № 205. 20 sentyabr 2014-cü il.
12. “Azərbaycan” qəzeti. № 35-37, 210, 221-223, 228, sentyabr, oktyabr 2018-ci il.

Аскер Алиев
Севда Мамедова

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ НЕФТЯНОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ ОТРАСЛИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Резюме

В статье обосновываются современные тенденции в развитии нефтегазовой промышленности в Азербайджане. В связи этим, показаны изменения в направлении развития нефтяной промышленности, также проанализированы вопросы открытия нового этапа в развитии нефтегазовой промышленности и в целом экономики страны в контексте «Контракт века», заключенного 20 сентября 1994 года.

Ключевые слова: нефтяная стратегия, природные ресурсы, экспортный трубопровод, нефтепровод, запасы углеводорода, инвестиции.

Asker Aliyev
Sevda Mammadova

ACTUAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE OIL INDUSTRY IN AZERBAIJAN

Summary

The article substantiates thoroughly characterize the current trends in the development of the oil and gas industry in Azerbaijan. In this regard, the article shows the changes in the direction of development of the oil industry. It is also examined the question of opening a new stage in the development of the oil and gas industry and the whole economy of the country considering to the “Contract of the Century” signed September 20, 1994.

Key words: oil strategy, natural resources, export pipeline, oil pipeline, hydrocarbon resources, investment